

ծառ բանից, այսինքն զի թէպէտ բանին զիտութիւն քերականին է, այլ պայծառութիւն և զարգարանք և պաճուճանք և պերճացունել զբան ճարտասանացն է, և որպէս ամենայն նիւթ կարօտի զարգարման, սոյնպէս և քերական ճարտասանին: Քերականութեան նպատակն է լեզուի կատարելագործումը և ուղղումը: Ստուգաբանութեան համար, կարևոր է օտար լեզուներու ծանօթացումը: Եվ ամեն որոյ պարտ է զամենայն լեզուս զիտել, թէ հնար իցէ: Բայց ոչ զայս ասէ, այլ զիւր ազգի լեզուն միայն, այսինքն զեղբրականն, որ է Կորճային, որ են Սասնցիքն, և զՏայեցիքն, որ են Տարօնցիք. և զԽոթային, որ են Ուխտեցիք. և զԶորրորդ Հայեցիքն, արդ Առաջին Հայք՝ յԱրամանեկայ ի Պոնտոս, և ի Պոնտոսէ մինչև ի քաղաքն Մելիտինէ. Երկրորդ Հայք Մերտինն և անդի ի Մոփաց գաւառն, որ է Մանածկերտ և Մուշ. Երրորդ Հայք, և անդի ի քաղաքն Ե(ր)զնկայ և Սևաստ. իսկ սեպհական աշխարհն՝ Մեծ Հայք. Զորրորդ՝ որ է Արարատեան գաւառն և այլն: Նոյն Սպերաց աշխարհն և Սիւնին և Արցախայինն, որ են Խաչենացիք: Քերականութիւնը և արամարանութիւնը յըստակօրէն չի գատորոշեր:

Գիրքը ունի երեք յաւելուածներ, ուր յաջորդաբար նկատի կ'առնուին զիճելի և անձանօթ հեղինակներու վերագրուած քերականական երկերը: — Առաջին յաւելուած. — Դաւիթի, Մովսէս Խորենացիի, Մամբրէ վերձանողի և Բարսեղի վերագրուող քերականական մանր երկերն ու հատուածները: — Երկրորդ յաւելուած. — Անորոշ ժամանակի հարց ու պատասխանի ձևով գրուած քերականութիւններ: — Երրորդ յաւելուած. — Անանուն հեղինակներու մանր քերականական աշխատութիւններն ու հատուածները:

Հեղինակը դիւրաւ կրնար խուսափիլ հետեւեալ օտար բառերէն՝ որոնց համարժէքները արդէն գոյութիւն ունին հայերէնի մէջ: — Տրալիցիս փոխանակ աւանդութիւն ըսելու, անսիկ փոխանակ նիւթի, պրոբլէմ փոխանակ խնդիրի, սուբյեկտիվ փոխանակ ենթակայականի, սեմինաբանութիւն փոխանակ եզրաբանութեան:

Այս սրբագրելի կէտերէն վերջ, այս գիրքը զգալի պակաս մը կը լրացնէ հայ ձեռագրական շրջանի քերականագիտութեան մէջ:

ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ ՎՐԴ. ԶՂՁԱՆԵԱՆ

ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ԱՂՕԹԱԺՈՂՈՎ

Աղեքսանդրիոյ Բրիտանեայ համայնքներու պետերը, զեղեցիկ զաղափարը ունեցան 1959 տարւոյ սկիզբը, միջնարանականական ժողովներ գումարելու, որոնց իբրարդիւնք և նախապատրաստական աշխատանքները աւարտելէն ետքը, Աղեքսանդրիոյ և համայն Ափրիկէի Յոյն Ուղղափառաց Պապ և Պատրիարք Բրիտանոֆորոս Բ., 12 Փետր. 1959ին հրաւիրեց ըսոր Բրիտանեայ եկեղեցիներու պետերը Յունաց Ս. Էվանգէլիստոս (Աւետում) եկեղեցիին մէջ, եկեղեցիներու միութեան համար պաշտամունք կատարելու, վերականգնանալով Բրիտանեայ եկեղեցիին սկզբնական դարերու Աղեքսանդրիոյ եկեղեցիին փառքը:

Ընդարձակ այս եկեղեցիին յատկապէս պատրաստուած էր այս պաշտամունքին համար: Ներկայ էր տւելի քան 2000 հաւատացեալներու միջազգային բազմութիւն մը: Իսկ եկեղեցւոյ Ատեանին մէջ կը տեսնուէին Նորին Ամենապատուութիւն Բրիտանոֆորոս Պատրիարքը իր եպիսկոպոսներով, հանդիպակաց կողմը կարգաւ իրենց տեղերը գրաւած էին Լատինաց Պապական Նաւիրակ Ն. Սրբազնութիւն Կայյէ Եպս., Քաղկեդոնի Մետրոպոլիտը, Ղպտի Ուղղափառաց Եպս.ը, Հայոց Առաջնորդական Փոխանորդը, Յոյն Կաթողիկոսներու Պատրիարքական Փոխանորդը, Ղպտի Կաթողիկոսներու Պատր. Փոխանորդը, Մարոնիթ Եպս.ը, Սելեւկիոյ Յոյն Եպս.ը, Զուլեյքերիական Բազմաբաններու Հովիւը, Ասորւոց Պատր. Փոխանորդը և բազմաթիւ ուրիշ բարձրատիճան եկեղեցականներ:

Արդարեւ բացառիկ տեսարան մը կը պարզէր եկեղեցւոյ ներքնամասը, ուր բազմաթիւ խաչվառներու և լուսավառութեանց ընդմէջէն կը տեսնուէին եկեղեցականները իրենց յատուկ տարազնե-

բով, որոնց Քրիստոսնէական միութեան ի խնդիր այս հաւաքոյթը մեծապէս կը յաւելէր եկեղեցիին մէջ հաւաքուած բազմութիւնը:

Պաշտամունքը սկսու երեկոյեան ժամը 7 ին: Կարդացուեցան Յովհ. Աւետարանին ժե: զլուխէն տասը համարներ և յատկապէս ժե: զլուխէն 21 համարը ուր կ'ըսուի. «Զի ամենեքին մի իցեն, որպէս Դաւ, Հայր, յիս և ես ի Քեզ, զի և նաքա ի մեզ իցեն. զի և աշխարհ հաւատացէ եթէ Դաւ առաքեցիք զիս»: Աւետարանական այս ընթերցումը կատարուեցաւ բազմաթիւ լեզուներով, ինչպէս Ղպտերէն, Լատիներէն, Ֆրանսերէն, Հայերէն, Արաբերէն և Յունարէն: (Ստորե կը ներկայացնենք խօսուած քարոզներէն կըրճատուած և կարեւոր մասեր):

Ս. Աւետարանի ընթերցումներէն ետքը կարգու քարոզի համար խօսք տրին. —

Ա) Գերաշնորհ Բարսեղ Իսնաք, Ղպտաց ներկայացուցիչը, որ ըսու թէ «Քրիստոսնէական եկեղեցիներու միութեան մեր այս պաշտամունքը տեղի կ'աւանդայ մեր Տիրոջ Քրիստոսի իսկ ներկայութեամբ: Ան ուղղութեան միութեան համար: Ահաւասիկ թէ ինչու այժմ այստեղ կը մտածենք նոր Հոգեգալուստի մը մասին: Մեր աղօթքներն ու հաւաքոյթը կ'ազդեցնեն Յաղթական Ս. եկեղեցիին՝ որուն համար Յովհաննէս Առաքեալը կը գրէր Յայտնութեան գրքին մէջ. «Տեսի ժողովուրդ բազում որոց ոչ գոյր թիւ, յամենայն հեթանոսաց և յամենայն ազգաց և յամենայն լեզուաց և յամենայն ժողովրդաց, որք կային առաջի Աթոռոյն Աստուծոյ»: Երնդրենք Աստուծոյ որպէսզի իր Զինուորական Ս. եկեղեցիին միութիւն չնորհէ, վասնզի աղօթքը երկնից պատուհանները կը բանայ: Սկիզբը երբ եկեղեցիին մէկ էր, կրցաւ կործանել Հռովմէական կառավարական հօր կայսրութիւնը և անոր բեկորներուն վրայ հաստատեց Քրիստոսնէութիւնը: Եկեղեցիներու բաժանումը կը զանդաղեցնէ Աւետարանի քարոզութիւնը: Ով դաւք, մեծ սատան Ազգաբանագրիւն Հոգեւոր Հովիւներ, Ս. Մարկոս Առաքեալի այս քաղաքին մէջ ջանացէք որ հարթութիւն տարակարծութիւնները, որպէս

զի Քրիստոսնէութեան հաւատացեալներու բանակը բաժան բաժան չբլլայ: Այն տանն աշխարհիկ ուժերը պիտի չհամարձակին իրենց սուրբերը մերկացնել, ուստի խաղաղութեան իշխանին ձայնը լսելի ըլլալով պիտի թաղուարէ Աստուծոյ անոնց փառքը: Ապա, Ղպտի Ուղղափառ եկեղեցիին երզնախումբը երգեց «Տէր խաղաղութեան, խաղաղութիւն պարգեւէ»:

Բ) Զաւիցերիոյ Բողոքական եկեղեցիին Հովիւ Տիւ Պաւա ըսու. —

«Գերազանց զոհր, Քրիստոս, մարդը մօտեցուց Աստուծոյ: Ըլլալով նոյն և մէկ Հօրը որդիները, խղճի պարաք ունինք անդրադառնալու միութեան: Մտածեցէք թէ մեր բաժանումները, մեր սիրոյ պակասը իրարու հանդէպ, որքան կը արբամեցնեն երկնուոր Հօրը Հոգին: Գիտէք թէ Քրիստոս ըսու. «Մի արամեցնէք Հոգին»: Ինչպէս որ ընտանիքի մը զաւակները, որոնք կրնան տարբեր նկարագիրներ ունենալ, բայց որոնք իրենց ծնողաց հանդէպ սէր ունին, այնպէս նաեւ մեր երկնուոր Հօրը սէրը իրար հանդէպ սիրոյ և վստաղարձ հասկացութեան ըզգացումը կ'արթնցնեն որ եկեղեցիներու մէջ միութիւն կրնայ յառաջացնել, եթէ Հօրը սիրոյն անստնք. վասնզի այն տանն եզրայրական սէրը կը տիրէ և արուեստական արգելքները կը վերցուին, որովհետեւ սէրն է որ կը միացնէ: Յիսուս այս միութեան գիրը վճարած է»: Ապա Գերմանացի գթութեան քայրերը երգեցին «Երկնուոր Հայր» երգը:

Գ) Ազգաբանագրիւն Առաջն. Փոխ. Հոգեշնորհ Տ. Զաւէն Վրդ. ըսու. —

«Աստուած սէր է. իր միտմին Որդին զրկեց աշխարհ որպէսզի զիրար սիրենք, ինչպէս որ Ինք կը սիրէ զմեզ: Սիրոյ այս գերազանց պատուիրանն է որ կը միացնէ մեզ իրարու: Քրիստոսնէութիւնը կը նմանի ծառի մը որուն ճիւղերը բազմաթիւ են, բայց արմատը մէկ է: Եթէ անդամները իրար հետ և արմատին հետ հաղորդութեան մէջ չըլլան, կը չորանան և կրակին մէջ կը ձգուին: Եթէ անհոգութեան ոգին միշտ շարունակուի, Քրիստոսնէականները պիտի նմանցնեմ երզնախումբի մը անդամներուն՝ որոնք

էապէս նոյնը բանը ըսելով հանդերձ, չեն հպատակիր Ղեկավարին և ուրիշն անհասկնալի կը դառնան»։ Ապա, Հայոց երգչախումբը երգեց «Սուրբ, Սուրբ»։

Դ) Գերաշնորհ Լէոս, Լատին-կաթոլիկ եկեղեցւոյ ներկայացուցիչը, ըսաւ. —

«Քրիստոս մեր Տէրը վերջին ընթրիքին մէջ հաստատեց միութեան խորհուրդը։ Իր վերջին աղօթքին մէջ, ճշմարտութեան և բարութեան գերագոյն օրինակ մը տուաւ. մենք Քրիստոսի մէջ ենք և Քրիստոս մեր մէջ, ինչպէս որ թատուկին ճիւղերը կապուած են արմատին կամ ինչպէս որ Հայրը և Որդին Ս. Երրորդութեան մէջ միացած են։ Քրիստոսն էից միութիւնը պէտք է որ իրականանայ, վասնզի այս պարագան Տիրոջ պատուէրն ու կտակն է։ Միութեան իրականացումէն հաք, վատահարար կարելի է ըսել թէ աշխարհը ամբողջ կրնայ յեղաշրջուիլ»։ Ապա, Ֆրէրներու Քրիստ. վարժարաններու երգչախումբը երգեց «Աստուածային Սէր» շարականը։

Ե) Գերաշնորհ Յովսէփ Թաուիլ, Պատրիարքական Փոխ. Յոյն կաթոլիկներու, ըսաւ. —

«Որեւէ տեղէ տեղի Արեւելքի մէջ է որ զգալի է Քրիստոսնայ եկեղեցեաց միացած չըլլալը. որեւէ վայրէ տեղի Արեւելքի մէջ է որ հարկեցուցիչ է միութիւնը եկեղեցիներու միջև։ Գոյութիւն ունեցող բաժանումը ստատանային գործն է Աստուծոյ զաշարին մէջ։ Ստատանան պէտք է արտաքսուի, որպէսզի տեղ ըլլայ Աստուծոյ Ս. Հոգիին։ Բաւոր Քրիստոսնականներու սրբատարութիւն աղօթքը կ'աղղուի Տիրոջ, որպէս զի իրադարձութիւն նոր Պենտեկոստէի մը հրաշքը։ Եկեղեցիներու բաժանումը վերացնել կը նշանակէ խաղաղութիւն հաստատել և սրբոց ժողովին անդորրութիւն պարգեւել, նաեւ Տիրոջ պատուիրանին համակերպիլ. վասնզի Ան կ'ըսէ «Հայր Սուրբ, զի նոքա եղիցին մի»։ Ապա, երգչախումբը երգեց Հաղեղալատեան և Աւետման շարականներ։

Զ) Գերաշնորհ Տիսնիսիոս, Յոյն Ուղղափառ եկեղեցիի ներկայացուցիչը, ըսաւ.

«Քրիստոս, իր մահուանէն առաջ, իրեն վերջին պատուէր, հրահանգեց որպէս

զի իրարու յանցանքները ներենք և սիրոյ ու միութեան մէջ ապրինք։ Եկեղեցիներու միութիւնը զոհողութիւն կը պահանջէ։ «Հայր Սուրբ, դադարեցո՛ւ զհրձուածս յեկեղեցւոյ»։ (Ս. Բարսեղ Կեսարացի)։ Եկեղեցւոյ միութիւնը ոչ թէ անձնասիրութիւն, այլ հերոսութիւն կը պահանջէ»։ Ապա, Յունաց երգչախումբը երգեց երկու շարականներ (*)։

Յատկապէս եկեղեցւոյ միութեան համար խօսուած այս քարոզներէն հաքը, բոլոր ներկաները հրաւիրուեցան վայրկեան մը լռութեան և խոկումի մէջ անցնելու, որպէսզի անդրադառնան աստուածային սիրոյն և վստահ ըլլան թէ Աստուած ճշմարիտ հոգւով աղօթողներուն կը լսէ և ընթացք կուտայ անոնց խնդրանքներուն։ Ասկէ հաքը, ամբողջ ժողովուրդը միաբերան և իւրաքանչիւրը իր լեզուով արտասանեց Տէրունական Աղօթքը։

Հուսկ յետոյ, բոլոր եկեղեցական պետերը շարուելով Սուրբ Խորանին առջև Տեառնագրելով ներկաները, օրհնեցին զանոնք։ Բազմաթիւ հաւատացեալներ լալու համար յաւաքուած էին, լեցուած էին կրօնական ապրումներով։ Ամենուրեք, հոգիներուն մէջ, մթնոլորտին մէջ, կրօնական զգացումը կը զեղուր։

Աւելի քան երկու ժամեր տեւող այս արարողութենէն հաք, բազմահազար ժողովուրդ և եկեղեցական դասը մեկնեցան հոգեւոր ուրախութեամբ և յաւաքումով։

Քանի մը օրեր հաք, Ամեն. Պատրիարքը Յունաց, մատերմիկ խօսակցութեան մը ընթացքին, յայտնեց թէ եկեղեցիին առնունք՝ Աւետում, այս պարագային խորհրդանշական իմաստ մը ունի . . . : Ըսուեցաւ ի միջի այլոց նաեւ թէ կաթոլիկ եկեղեցիին, ինչպէս նաեւ անխափր բոլոր եկեղեցիներուն միութեան համար կատարուած պաշտամունքին և հաւաքայիններուն մասնակցիլը յոյժ սրապանդիչ և ուրախալի երեւոյթ մըն է։

ԶԱՅԷՆ ՎՐԻ. ԶԻՆԶԻՆԵԱՆ

Աղեքսանդրիա

(*) Խօսուած քարոզներուն համար աչքի առջև ունեցած եմ ՔԼԵԱՐԺ Թերթը։